

فصلنامه علمی تخصصی فقه و حقوق معاصر

سال نهم، شماره بیست و چهارم، تابستان ۱۴۰۲، ص ۸۳-۱۰۳

بررسی ادله فقه مذاهب خمس در حد پوشش زنان در نماز

مهري زارعی^۱

مهدي عبادی^۲

چکیده

نماز یکی از مناسک دین است که آداب مخصوصی من جمله پوشش زنان دارد این امر در تمامی مذاهب اسلامی مورد تایید است بحث پوشش و حدود آن در فقه جایگاه مستقلی نداشته و فقط در دو مورد مطرح شده است. در نماز که یکی از مقدمات و شرایط نماز است، پژوهش حاضر با هدف بررسی ادله فقه مذاهب خمس در حد پوشش زنان در نماز و با استفاده از روش اسنادی و کتابخانه‌ای انجام شده است نتایج حاصل از این مطالعه نشان می دهد که تمام فقهای اهل سنت اصل وجوب پوشش بدن زن را واجب شمرده و بر آن ادعای اجماع نموده اند و در مذهب جعفری زن باید در هنگام نماز تمام بدن حتی سر و موی خود را بپوشاند ولی پوشاندن صورت به مقداری که در وضو شسته میشود و دستها تا موج لازم نیست اما برای اینکه یقین کند مقدار واجب را پوشانده باید مقداری از صورت و قدری پایین تر از مچ دست و پا را هم بپوشاند.

واژگان کلیدی: پوشش زن، نماز، ادله فقهی، پوشش، مذاهب خمس

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد رشته علوم ارتباطات گرایش حج و زیارت دانشگاه بین المللی امام رضاع، مشهد، ایران. mehri.zaree63@gmail.com

^۲ استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شاهرود، شاهرود، ایران. ebadi@shmu.ac.ir

مقدمه

ستر اصطلاحی دینی به معنای پوشاندن برخی از نقاط بدن زنان و مردان در شریعت اسلامی حجاب در ادیان و اقوام پیش از اسلام وجود داشته و آیاتی در قرآن و احادیثی از ائمه (ع) از وجوب و اهمیت آن سخن گفته‌اند.

حکم حجاب در فقه در بخش نماز و نکاح مطرح شده است. این حکم از دیدگاه فقها از احکام ضروری دین اسلام است در باور، مسلمانان ایجاد امنیت روانی و حفظ سلامت اخلاقی جامعه از حکمت‌های واجب شدن حجاب است (بیرقی اکبری، ۱۳۷۷، ص ۳۸)

نماز یکی از مناسک دین است که آداب مخصوصی من جمله پوشش زنان دارد این امر در تمامی مذاهب اسلامی مورد تایید است واجب است زن بالغ آزاد تمام بدن خود را در نماز بپوشاند خواه بیننده ای باشد یا نباشد؛ لیکن پوشاندن صورت، دست از سر انگشتان تا مچ و بنابر مشهور قدم از انگشتان پا تا مچ) لازم نیست. البته بنابر قول وجوب پوشیدن آنها از نامحرم در صورت وجود بیننده، نامحرم پوشیدن آنها نیز واجب خواهد بود (جواهر الکلام، ج ۸ ص ۱۶۲ - ۱۷۵)

در روایاتی در کتب شیعه و سنی آمده است که قال رسول الله صلی الله علیه وآله: النساء عورة فاحبسوهن فی البیوت واستعینوا علیهنّ العری (مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۴، ص ۱۸۲). فان احدهن اذا كثرت ثیابها و احسنت زینتها اعجبها الخروج (متقی هندی کنز العمال، ج ۱۶، ص ۳۷۲)

مفهوم شناسی

حجاب

در قرآن کریم واژه ی «حجاب» هفت مرتبه ذکر شده است که مورد بررسی قرار میگیرد لغاتی چون در «جلباب» «توب»، «حمار» و نظیر آن نیز آمده است که در نگاه اول معنای پوشش را به ذهن متبادر می

سازد. اما باید معنای دقیق این واژگان بدست آمده و از تفسیر آیات نتیجه‌ی درستی حاصل شود چرا که برخی آیات تنها پوشش و برخی دیگر کمیت و کیفیت پوشش را بیان نموده‌اند.

استعمار و استکبار چون نتوانست انقلاب اسلامی ایران را از راه نظامی مهار نماید اکنون با تغییر تاکتیک و روش تلاش میکند از طریق فرهنگ آن را دچار استحاله نماید یکی از روش‌های استکبار برای نفوذ فرهنگی تشکیک و القای شبهه در مبانی دینی مردم است.

راه درست مواجهه با شبهات و سوالات پیرامون حجاب شناخت آن و برخورد عملی و آگاهانه با جلوه‌های آشکار آن است.

با بررسی مفهوم حجاب و واژگان مرتبط با آن به بررسی آیات روایات و نظرات مفسران در این زمینه پرداخته تا شبهات مربوط به حجاب برطرف گردد

«حجاب» واژه‌ی مقدس و نام آشنا در ادیان الهی به ویژه در آیین اسلام عزیز است. حجاب از ریشه‌ی حجب بر وزن کتاب به معنی پرده و پوشش است و به صورت مصدر، به معنی مانع شدن و پنهان کردن است. شریعتمداری، ۱۳۹۳، ص ۴۴۹

حجاب در لغت به معنای مانع چیزی که بین دو چیز جدایی، افکند پوشاندن و پوشش (ستر) است (جوهری الصحاح، ۱۳۷۶ ق، ذیل واژه در متون فقهی و حدیثی برای اشاره به معنای پوشش و پوشاندن به جای حجاب از واژه ستر استفاده می‌شده است شمس الدین، ۲۰۰۱ م، ص ۶۴

عوره

عوره» در لغت یعنی آنچه که محافظت و پوشاندن آن لازم و ضروری است عرب به خانه‌ای که حفاظ ندارد و درب و دیوار ایمنی ندارد عوره می‌گوید

منظور از ادله

منظور از ادله منابع معتبر فقهی برای استنباط احکام شرعی است این منابع عبارت‌اند از کتاب، سنت، اجماع و عقل.

مذاهب خمس

منظور از مذاهب خمس مذهب امامیه (جعفری)؛ مذهب حنبلی، شافعی، مالکی و حنفی « هستند.

ابواب احکام پوشش در فقه

موضوع حجاب در منابع فقهی در باب مستقلی مطرح نشده است بلکه معمولاً در دو مبحث مطرح میشود در مبحث، نماز به مناسبت بحث از پوشش و لباس نمازگزار تفاوت میان پوشش در حالت نماز (ستر صلاتی) و پوشش در غیر نماز آن است که قسم نخست در هر حال واجب است چه نمازگزار در معرض نگاه بیننده ای باشد چه نباشد. اما مقصود از قسم دوم پوشیده بودن از نگاه دیگران است هر چند مثلاً با استقرار در مکانی تاریک تحقق یابد (طباطبائی، یزدی، ج ۲، ص ۳۱۶-۳۱۹ جوادی، آملی، کتاب الصلاة، ۱۴۰۵ق، ص ۱۶۵ ۱۶۶؛ جزیری، ج ۱، ص ۱۸۸ - ۱۹۲ به نظر مشهور در فقه امامی بین میزان و حد پوشش در نماز و ستر واجب در برابر نامحرم تلازمی وجود ندارد کاظمی، خراسانی، ج ۱، ص ۳۸۳؛ جوادی آملی کتاب الصلاة، ۱۴۰۵ق، ص ۱۰۶). در مبحث نکاح که به مناسبت بحث از حکم نگاه کردن طرفین عقد به یکدیگر هنگام خواستگاری از احکام نگاه کردن به طور عام و احکام پوشش سخن میرود. ضمن آنکه ستر و نگاه دو مسئله جداگانه اند و حکم آنها در پاره ای صورت ها با هم ملازمه دارد جوادی آملی کتاب الصلاة، ۱۴۰۵ق، ص ۲۳، ۱۴۵ مؤمن قمی، ص ۳۳۲)

مصدق حجاب

شاخص ترین مصداق حجاب یا به نظر برخی تنها مصداق آن پوشش زن مسلمان به سن تکلیف رسیده، در مقابل مرد غیر محرم بالغ و نیز کودک ممیز نابالغ است

بر پایه فقه حد لازم حجاب برای زن غیر آزاد (کثیر) بسیار کمتر از زنان دیگر است. همچنین به استناد آیه ۶۰ سوره نور (القواعد من النساء) درباره حکم پوشش زنان سالخورده ای که زمینه ازدواج در آنها منتفی است سهل گیری شده است (ابن کثیر، ذیل نور ۶۰ شمس الدین کتاب ۱ ص ۶۶ جوادی آملی کتاب

الصلاة، ۱۴۰۵ق، ص ۱۳۰ ۱۱۳۶ کلانتری، ص ۸۱-۸۷) بر پایه احادیث مرتبط با تفسیر این آیه کلینی، ج ۵، ص ۵۲۲ بیهقی، السنن الکبری، دار الفکر ج ۷، ص ۹۳-۹۴) فقها برداشتن جلباب و حتی شماری از آنان برداشتن رو سری و آشکار کردن مواضعی را که عادات بیرون است. برای این افراد جایز شمرده اند (قرطبی، ذیل آیه نجفی، ج ۲۹، ص ۸۵ ۸۶ در هر صورت، تأکید اسلام بر رعایت ستر از سوی زن عمدتاً ناشی از اختلاف جنسیتی زن و مرد است که نمیتوان آن را نادیده گرفت (مطهری ص ۸۸ ۱۴۵۱۴۲)

وجوب حجاب

وجوب حجاب بانوان در برابر مردان غیر محرم مورد توافق فقهای همه مذاهب اسلامی است (طباطبایی یزدی، ج ۵ ص ۱۴۹۵۴۹۴ جزیری، ج ۱، ص ۱۹۱ ۱۹۲؛ زحیلی، ج ۷، ص ۳۳۶ اما حدود و اندازه آن مورد بحث و گفتگوی فقهاست. خاستگاه این اقوال عمدتاً اختلاف نظر آنان درباره مواضع استثنا شده از حکم وجوب پوشش است.

محدوده حجاب

دیدگاه اول

بسیاری از فقهای امامی و اهل سنت پوشانیدن همه بدن جز صورت و دستها اصطلاحاً (کَفَّین) را واجب میدانند برای آرای فقهای امامی: رک، طوسی، ج ۴، ص ۱۶۰؛ بحرانی، ج ۲۳، ص ۵۵-۵۶؛ نراقی، ج ۱۶، ص ۴۶؛ برای آرای فقهای اهل سنت: رک ابن حزم، ج ۱۰، ص ۳۲ شمس الائمه سرخسی، ج ۱۰، ص ۱۵۲ ۱۵۴؛ ابن قدامه، ج ۷، ص ۴۶۰؛ ابو البرکات، ج ۱، ص ۲۱۴ جزیری، ج ۱، ص ۱۹۲) مهمترین دلیل آنان جمله «لا یبدین زینتهن الا ماظهر منها» در آیه ۳۱ سوره نور است. در احادیث مصادیق گوناگونی برای زینت ظاهری که در این آیه استثنا شده ذکر شده است از جمله لباس حنای کف دست، سرمه انگشتر دستبند صورت و دو دست (قرطبی؛ سیوطی، ذیل نور: ۳۱؛ حکیم مستمسک العروة الوثقی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۰، ص ۲۰۰-۲۰۲؛ نوری، ج ۱۴، ص ۲۷۵-۲۷۶)

به نظر بسیاری از فقها و مفسران لازمه جواز آشکار نمودن زینتهایی مانند سرمه و انگشتر جواز نمایان بودن مواضع آنها یعنی چهره و دستها است جصاص، ج ۳، ص ۳۱۵-۳۱۶؛ طبرسی؛ محمد حسین طباطبائی، ذیل آیه؛ مقدس اردبیلی، ص ۵۴۵) روایاتی که بر استثنا شدن صورت و دستها از پوشانیدن و نیز جواز نگاه کردن به آنها و گاهی قدمین دلالت می کنند (سیوطی، همانجا؛ حکیم، مستمسک العروه الوثقی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۵۲۲ ۵۲۳، ج ۲۰، ص ۲۰۱-۲۰۲ ۲۱۶-۲۱۵) نیز مؤید این دیدگاه است.

دلایل دیگر این گروه از فقها عبارت اند از:

۱. عبارت دیگر آیه *وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ* که مفاد آن وجوب پوشانیدن گریبان و روی سینه است. حمر، جمع خمار به معنای مقنعه یا رو سری زنان است طبرسی، ذیل آیه ابن منظور، ذیل «خمر». طبق گزارشهای مفسران و اشارات حدیثی زنان پیش از نزول این آیه رو سری را از پشت گوشها رد می کردند و آن را به پشت خود می انداختند به طوری که گوشها و گردن و گریبان آنها نمایان بود. در این آیه به آنها دستور داده شده است که رو سرپهانشان را به گونه ای بپوشند که گریبان و مقابل سینه آنها را بپوشاند؛ یعنی دو طرف آن را از راست و چپ به جلو آورند تا همه این قسمتها پوشیده شود در واقع زنان موی سر خود را می پوشانده اند اما اینک آیه در مقام بیان حد پوشش از لزوم پوشاندن گردن و سینه سخن گفته ولی از پوشاندن چهره سخنی به میان نیاورده است ابن حزم، ج ۳، ص ۲۱۶؛ حکیم، ج ۵، ص ۲۴۳، ج ۱۴، ص ۲۸).

۲ در بسیاری از احادیث امامان با پرسشهایی که از آنان شده حکم نگاه کردن به موی برخی زنان مطرح شده (حکیم، مستمسک العروه الوثقی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۰، ص ۱۹۹، ۲۰۵-۲۰۶، ۲۲۳ ۲۲۵ ۲۲۹). اما از حکم چهره که مورد ابتلا بوده و پرسش از آن تناسب بیشتری داشته است - جز در مورد قصد ازدواج که خصوصیت دارد انصاری، ص ۳۸ ۱۴۳ خوبی المبانی فی شرح العروه الوثقی النکاح، ۱۴۲۶ق، ج ۳۲، ص ۲۱ (۲۲) پرسش نشده و سخنی به میان نیامده است. این امر بیانگر آن است که استثنای چهره از لزوم ستر یا حرمت نظر به آن قطعی تلقی میشده است علی طباطبائی، ج ۱۰، ص ۶۹ ۱۷۰ نراقی، ج ۱۶، ص ۴۹)

۳. پوشاندن صورت و دستها که به حسب طبیعت بشر در همه حالات ظاهر هستند موجب عسر و حرج و لطمه شدید به فعالیت عادی زندگی استاین، قدامه ج ۱، ص ۶۳۷، نجفی، ج ۲۹، ص ۷۷؛ نیز برای نقد این استدلالها ر.ک: همان، ج ۲۹، ص ۱۸۰۷۸ در عین حال در منابع حدیثی و فقهی توضیح داده شده است که واجب نبودن پوشش صورت و دستها به معنای جایز نبودن پوشاندن آنها نیست و اساساً پوشیده تر بودن زنان کاری نیکو و رعایت حریم میان زن و مرد، غیر محرم تا حد امکان مطلوب است، (کلینی، ج ۵، ص ۵۳۵؛ هیثمی، ج ۴، ص ۲۵۵؛ حکیم، مستمسک العروة الوثقی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۰، ص ۶۷۶۵) ضمن آنکه این توصیه های اخلاقی که غایت آنها مراقبت از سلامت زندگی اجتماعی و پیشگیری از زمینه های بروز بی بند و یاری است نباید با احکام فقهی الزامی خلط شوند (مطهری، ص ۲۳۹۳۳۵)

دیدگاه دوم

در برابر برخی فقهای امامی و اهل سنت پوشانیدن همه بدن حتی چهره و دستها را برای زنان واجب دانسته اند (بحرانی، ج ۷، ص ۱۷ حکیم، ج ۱۴، ص ۲۸؛ الموسوعه الفقهیه، ج ۴۱، ص ۱۳۴ در مقام استدلال، از جمله به ادله عام وجوب ستر یا حرمت نظر که با وجوب ستر ملازمه دارد استناد شده است با این توضیح که اطلاق آیه ۳۰ سوره نور که نگاه نکردن به زنان غیر محرم را بر مردان لازم شمرده است صورت و دستها را نیز در بر می گیرد نجفی ج ۲۹، ص ۷۷؛ خویی، المبانی فی شرح العروة الوثقی النکاح، ۱۴۲۶ق، ج ۳۲، ص ۴۱-۴۲. همچنین به روایاتی که دلالت بر منع از نگاه کردن به زن غیر محرم به صورت مطلق دارد و چند روایت دیگر که دلالت التزامی آنها وجوب پوشیده بودن تمام بدن زن است نیز استدلال شده است کلینی، همانجا؛ حکیم، مستمسک العروة الوثقی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۰، ص ۱۹۵۱۹۰؛ نجفی، ج ۲۹، ص ۷۷ در پاسخ به این استدلال گفته اند که روایات ذکر شده، به ویژه با توجه به سیاق آنها و واژه عورت که در آنها به کار رفته است در مقام بیان حکم شرعی وجوب. بلکه توصیه هایی اخلاقی و ناظر بر ترجیح و مطلوبیت پوشیده بودن زنان است شمس الدین، ص ۱۸۶-۱۹۰).

دلایل دیگر مورد استناد برای شمول حجاب بانوان بر صورت و دستها عبارت اند از:

۱. احادیثی که مراد از الا ما ظهر در آیه ۳۱ سوره نور را لباس دانسته اند (نجفی، ج ۲۹، ص ۷۸؛ مقدم،

أدلة الحجاب، ۱۴۲۵ق، ص ۲۸۳-۳۲۷

۲. سیره متشرعه که با احراز شرایطی به عنوان دلیل فقهی پذیرفته می‌شود (مظفر، ج ۲، ص ۱۵۵-۱۵۷

پوشیده بودن صورت زنان بوده است نجفی، ج ۲۹، ص ۷۷؛ برای نقد آن رک شهیدثانی، ج ۷، ص ۴۸۴۷؛

علی طباطبائی، ج ۱۰، ص ۷۱؛ برای تفصیل و نقدا استدلالها رک: حکیم، ج ۱۴، ص ۲۸-۲۹؛ قر ضاوی،

ص ۴۱-۵۵). به نظر برخی فقها، بین استثنا دانستن صورت و دستها از حکم وجوب ستر با جواز نگاه کردن

به آنها ملازمه ای وجود ندارد نجفی، ج ۲۹ ص ۷۵-۸۱، خوبی المبانی فی شرح العروة الوثقی: النکاح،

۱۴۲۶ق، ج ۳۲، ص ۴۰-۵۱)

حدود پوشش زن در نماز از دید مذاهب اهل سنت

تمام فقهای اهل سنت اصل وجوب پوشش بدن زن را واجب شمرده و بر آن ادعای اجماع نموده اند

(زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته ۱۴۱۸ق: ج ۱، ص ۷۳۹، حرانی، ۱۴۱۳ق ص ۲۵۹ تا آن جا که حنبلیها

حتی در حالت خلوت و نبودن نامحرم هم پوشش زن را لازم میدانند، حرانی، ۱۴۱۳ق: ج ۲، ص ۲۵۹؛ ابن

قدامه، ۱۴۰۵ق: ج ۱، ص ۱۵) زیرا برخی از ادله پوشش زنان عام است و همه حالتها را شامل میشود مانند

روایت بهز بن حکیم که نقل شد روایت دیگر از ابن عمر: آمده ایاکم و التعمری فان معکم من لا یفارقکم)

(ترمذی، ۱۴۰۳ق: ج ۴، ص ۱۹۹ از عریان شدن بپرهیزید چرا که خداوند همیشه همراهتان است

علمای مذاهب چهارگانه اهل سنت پوشش چهره را لازم نمیدانند حتی محمد بن عبدالوهاب، مؤسس

مذهب وهابیت با همه سخت گیریها و خشونت پیروانش در شرایط فعلی عربستان و به خصوص بهانه های

جدیدی که اخیراً نسبت به بدحجابی زنان زایر ایرانی مطرح کرده اند تصریح میکنند پوشش چهره زن لازم

نیست: «و الحرّة کلها عورة الا وجهها (عبد الوهاب بی تا ج ۱، ص ۱۵).

اما در مورد پوشش قدمها هر چند به عنوان یک نظریه در میان حنفیها مطرح شده است ر.ک. شوکانی

۱۹۷۳م، ج ۲، ص ۵۵؛ ابن حزم بی تا ج ۳ ص ۲۱۰، عینی ۱۴۱۶ق: ج ۲، ص ۱۸۱؛ زحیلی الفقه الاسلامی و ادلته، ۱۴۱۸ق ج ۱، ص ۷۳۹. اما برخی معتقدند عسر و حرج در مورد پابستر از منج دست میباید شد به ویژه در مورد زنان روستایی و فقیر که برای امرار معاش نیاز به تردد در بیرون از خانه دارند، سالیس بی تا ص ۵۸۶ ولی برخی تصریح کرده اند مقصودشان فقط در حال نماز است زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۷۳۹)

تقریباً همه فقهای اهل تسنن تصریح کرده اند نباید لباس بدن نما و نازک باشد. ر.ک. نووی، ۱۴۱۷ق: ج ۳، ص ۱۶۵؛ ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۱۵، شافعی، ۱۴۰۳ق: ج ۱، ص ۱۰۹؛ بیهوتی ۱۴۱۸ق: ج ۱، ص ۳۱۶؛ اندلسی، ۱۴۱۵ق: ج ۱، ص ۹۵، شربینی بی تا ج ۱، ص ۱۸۵ در این زمینه به روایاتی استدلال شده است

عن عایشه ان امرأه دخلت علیها و علیها خمار رقیق یشف جبینها فاخذته عائشه فشقته ثم قالت الا تعلمین ما انزل الله فی سورة النور فدعت لها بخمار فکستها، ایه (سیوطی، ۱۴۰۴ق: ج ۵ ص ۴۲) زنی نزد عایشه آمد که روسری اش نازک بود عایشه به وی گفت مگر سوره نور را نخوانده ای آن روسری را از وی گرفته پاره کرد و روسری دیگری بر سرش انداخت.

عن ابی هریره: قال رسول الله (ص) صنفان من اهل النار لم أرهما... ونساء کاسیات عاریات» (نیشابوری، بی تا ج ۶، ص ۱۶۸) (دو صنف در جهنم هستند... زنانی که در ظاهر لباس بر تن دارد ولی در حقیقت پوشش ندارند احتمالاً اشاره دارد به لباسهای نازک و بدن نما چنان که بعضی به آن تصریح نموده اند ابن عاشور، بی تا ج ۱۸، ص ۱۶۶)

دحیه الکلبی انه قال اتی رسول الله (ص) بقباطی فاعطانی منها قبطیه فقال اصدعها صدعین فاقطع احدهما واعط الآخر امرأتک تختمر به فلما ادبر قال و امر امرأتک ان تجعل تحته ثوبا لا یصفها سجستانی، ۱۴۱۰ق: ج ۲، ص ۲۷۳). (برای پیامبر گرامی اسلام (ص) لباسهای مصری، نازک هدیه، آوردند ایشان یکی از آنها را برداشت و به او داد و به وی فرمود آن را به همسرت بده ولی به او سفارش کن زیر آن لباسی بپوشد تا

بدنش پیدا نباشد

عن عایشه انها سئلت عن الخمار فقالت انما الخمار ما واری البشره و الشعره بیهقی، بی تا ج ۲ ص ۲۳۵)

(از عایشه در مورد روسری مناسب پرسیده شد در جواب گفت هر چه که پوست و مو را بپوشاند.

روایت منقول از عایشه که پیامبر (ص) در برخورد با اسما به جهت لباس نازکی که بر تن داشت از وی

روی برگرداندند ابن) ، قدامه شرح الکبیر، بی تا ج ۷، ص ۳۵۵

در هر صورت حتی اگر سند این روایات هم صحیح: نباشد پوشش بدن و ساتر بودن لباس یک مطلب

بدیهی و به تعبیر قرطبی ستره بدون پوشش بدن معنا ندارد، رک، قرطبی ۱۳۶۴: ج ۱۴، ص ۲۴۴)

برخی از فقهاء و صاحب نظران معتقدند پوشش حجم بدن لازم نیست و اگر حجم بدن زن معلوم باشد،

مانعی ندارد ارک سید سابق، بی تا ج ۱، ص ۱۲۷؛ شافعی، صغیر ۱۴۰۲: ج ۲، ص ۱۶ شربینی بی تا ج

۱، ص ۱۸۵؛ زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته ۱۴۱۸ ق ج ۱، ص ۱۷۳۹ در این رابطه ابن عاشور روایتی نقل

میکند از مالک ان عمرین الخطاب نهی النساء عن لبس القباطی ابن عاشور بیتا ج ۱۸، ص ۱۶۷ ابن عاشور

به نقل از ابن رشد در شرح این روایت مینویسد لباسهای قبطنی که خلیفه دوم پوشیدن آن را ممنوع کرد

تنگ بود و به جهت تنگی و نازکی، به بدن می چسبید و برجستگیهای بدن را نمایان میکرد. گذشته از

بحث سندی روایت به نظر می رسد این گونه تفسیر برای لباس، قبطنی برداشت ابن رشد، باشد لذا حجیت

ندارد اما برخی به این، تفسیر توجه کرده و لباس قبطنی را به معنی لباس بدن نما تفسیر کرده اند.

بسیاری از فقهاء و مفسران هر گونه رفتاری که منشأافته باشد را حرام میدانند تا آن جا که در مورد صورت

زنان معتقدند، اگر به دلیل زیبایی زن با شرایط، مکانی باز بودن چهره موجب نگرانی، باشد پوشش چهره

نیز واجب می شود درک، دسوقی ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۱۲۱۴ سرخی، ۱۴۰۶ق، ج ۱۰، ص ۱۴۵، عینی،

۱۴۱۶ق، ج ۲، ص ۱۸۱؛ زحیلی الفقه الاسلامی و ادلته، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۹۷۳۹ حصکفی ۱۴۱۵ق، ج

۱، ص ۴۳۷؛ اندلسی، ۱۴۲۰ق، ج ۸، ۱۳۴۸، زحیلی، تفسیر المنیر، ۱۴۱۸ق، ج ۱۸، ص ۲۱۸ شوکانی

مینویسد: «هذا عند امن الفتنة... اتفاق المسلمین علی منع النساء ان یخرجن سافرات الوجوه لاسیما عند

کثرة الف ساق (شوکانی ۱۹۷۳ م ج ۶، ص ۲۴۴). در صورت اطمینان از عدم وقوع در حرام پوشش چهره لازم نیست. اما اجماع مسلمین بر آن است که زنان نباید با چهره ای نمایان بیرون روند؛ به ویژه هنگامی که در معرض جوانان نااهل قرار گیرند بنابراین از آن جا که امکان تحریک و فساد در برجستگیهای بدن زن بیش از چهره وی میباشد همین ملاک میتواند مورد عمل قرار گرفته و بر این اساس می توان وجوب پوشش حجم بدن زن را لازم دانست چنان که شاید بتوان حجم بدن زن را مصداقی از زینت در آیه «ولایدین زینتهن عنوان نمود و از این جهت پوشش حجم بدن را لازم شمرد.

برخی در تفسیر آیه ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الأولى (احزاب (۳۳) معتقدند: چون زنانی در زمان جاهلیت با نمایش زیبایی ها و محاسن خود در کوچه و خیابان راه میرفتند این آیه نازل گشت و آنها را از این رفتار نهی نمود. لذا برخی از فقها نیز از این آیه وجوب پوشش را استنباط نموده اند (ر.ک. ملاحویش، ۱۳۸۲، ج ۵، ص ۴۷۶؛ ابن العربی بی تا ج ۳، ص ۱۵۷۳ حصاص، ۱۴۱۵ق: ج ۵ ص ۲۲۹؛ بیضاوی، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۲۳۱؛ ابن عاشور، بی تا ج ۲۱ ص ۲۴۴ در روایتی از مجاهد آمده که آیه اشاره دارد به زنانی که در میان مردان تردد میکنند (ابن کثیر، ۱۴۱۹ق: ج ۶، ص ۳۶۳ هر چند خطاب این آیه به زنان پیامبر (ص) است ولی شاید بتوان با توجه به تعلیلی که در آیه قبل مطرح شده «فیطمع الذی فی قلبه مرض (احزاب (۳۳) این حکم را تعمیم داد هم چنان که اکثر مفسرین این گونه برداشت کرده اند. بنابراین خداوندی که خلخاله زنان را به خاطر جلب توجه نهی میکند ولا یضربن بارجلهن لیعلم ما یخفین من زینتهن نور (۳۲) دست کم به عنوان حکم ثانوی را ضی به پیدا بودن حجم بدن نیست به خصوص اگر منشا فتنه شود و همین مطلب را میتوان در رابطه با هر گونه رفتار با پوششی که باعث جلب توجه شود، مطرح نمود؛ زیرا استفاده از خلخال زینت رایج آن زمان بوده و چون آیه برای این حکم علت ذکر میکند، صاحب نظران معتقدند بیان علت در احکام حکم را از مورد ذکر شده به سایر موارد تعمیم میدهد لذا هر چه که توجه مردان را به طرف زنان جلب کند و احتمال طمع کردن مردان بیمار دل مطرح باشد در اسلام ممنوع است. شاید به همین جهت، لباس های غیر متعارف که زن را انگشت نما کند یا استفاده از لباسهای جنس

مخالف حرام اعلام شده و مورد لعن پیامبر (ص) قرار گرفته است ابن عباس از پیامبر (ص) نقل میکند خدا زنان مرد نما را لعنت کرده است (سجستانی، ۱۴۱۰ق: ج ۲، ص ۲۶۹) همین مطلب را ابوهریره نقل میکند از عایشه نیز نقل شده که پیامبر (ص) زنان مرد نما را لعن و نفرین کرده است.

از آنجا که بسیاری از فقهای اهل تسنن مسأله پوشش و حدود آن را به طور عام مطرح کرده اند، لذا در ابتدای کلمات آنان نقل و سپس مورد نقد و بررسی قرار میگیرد:

شافعی: وکل المرأة عورة الاکفیهها و وجهها و ظهر قدمیها (شافعی، ۱۴۰۳ق: ج ۱، ص ۱۰۹) زنان باید همه بدن غیر از چهره دستها و پاها را بپوشانند برخی دیگر از علمای شافعی فقط به استثنای چهره و دستها تصریح کرده و به پاها اشاره نکرده اند (مزی بی تا ص ۱۶، شربینی ۱۳۷۷ ج ۱، ص ۱۸۵؛ نووی، بی تا ج ۳، ص ۱۶۵). البته رافعی شافعی مذهب در شرح خود بر الوجیز غزالی تصریح میکند ولا یستثنی ظهور قدمیها رافعی، بی تا ج ۴، ص ۸۸) یعنی پوشش قدمها واجب بوده و حکم چهره و مچ دست را ندارند اما برخی نیز معتقدند از دیدگاه شافعی زنان باید چهره و دستهای خود را هم بپوشانند، جزیری بی تا ج ۱، ص ۲۹۰

مالک بن انس رئیس مذهب مالکی معتقد است: اذا صلت المرأة و شعرها باد او صدرها او ظهور قدمیها فلتعد الصلاة ابن انس بی تا ج ۱، ص ۹۴ اگر زنی هنگام نماز سر و سینهاش پیدا باشد یا پشت پایش پوشیده نباشد، نماز را اعاده کند) مالکی ها چهره و مچ دستها را از پوشش استثنا کرده اند (ر.ک، رعینی ۱۴۱۶ ق ج ۲، ص ۱۸۱؛ ابوبرکات بی تا ج ۱، ص ۲۱۴؛ دسوقی، ۱۴۱۴ق: ج ۱، ص ۲۱۴)

برخی از فقهای حنفی نیز همین نظر را پذیرفته اند. ر.ک، مصری، ۱۴۱۸ ق ج ۱، ص ۴۶۹ کاشانی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص ۱۲۱ ماردینی بی تا ج ۲، ص ۲۲۵. اما برخی دیگر قدمها را هم از پوشش استثنا کرده اند (ر.ک. حصکفی ۱۴۱۵ق: ج ۱، ص ۴۳۷).

ابن رشد اندلسی که فقیهی مستقل است نیز به ابوحنیفه می دهد پوشش قدمهای زن لازم نیست (اندلسی ۱۴۱۵ق: ج ۱، ص ۹۵).

حنبلی ها نیز دو گروه شده اند برخی چهره و دست را استثنا کرده اند ابن قدامه بی تا ج ۱، ص ۱۵). ولی

بیشتر آنان پوشش تمام بدن زن غیر از صورت را واجب دانسته اند؛ برخی هم آشکار شدن دستها را اجازه نداده یا حداقل در آن تردید کرده اند ابن قدامه ۱۴۰۵ق: ج ۱، ص ۶۳۷ بیهوتی، ۱۴۱۸ق: ج ۱، ص ۳۱۶؛

عبدالوهاب، بی تا ج ۱، ص ۵

شوکانی اختلاف آراء فقها را اینگونه بیان میکند در مقدار عورت زن آزاد اختلاف است، برخی معتقدند همه بدن وی عورت است، مگر چهره و مچ دستها و این نظر برخی از فقهای مستقل عصر اول است. شافعی، ابوحنیفه و مالک نیز در یکی از آراء خود این نظر را قبول کرده اند برخی دیگر قدمهای پا را اضافه کرده اند که ابو سفیان ثوری و تقریباً همه فقهای اهل تسنن تصریح کرده اند نباید لباس بدن نما و نازک باشد. در که نووی، ۱۴۱۷ق، ج ۳، ص ۱۶۵؛ ابن قدامه، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۱۱۵، شافعی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۱۰۹ بیهوتی، ۱۴۱۸ق ج ۱، ص ۳۱۶؛ اندلسی، ۱۴۱۵ق: ج ۱، ص ۹۵ شربینی بی تا ج ۱، ص ۱۸۵ در این زمینه به روایاتی استدلال شده است

عن عائشه ان امرأه دخلت علیها و علیها خمار رقیق یشف جبینها فاخذته عائشه فشقته ثم قالت الا تعلمین ما انزل الله فی سورة النور فدعت لها بخمار فکستها اباء (سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص ۴۲ زنی نزد عائشه آمد که رو سری اش نازک بود عائشه به وی گفت مگر سوره نور را نخوانده ای آن رو سری را از وی گرفته پاره کرد و روسری دیگری بر سرش انداخت

عن ابی هریره: قال رسول الله (ص) صنفان من اهل النار لم أرهما... و نساء کاسیات عاریات» (نیشابوری، بی تا ج ۶، ص ۱۶۸) (دو صنف در جهنم هستند... زنانی که در ظاهر لباس بر تن دارد ولی در حقیقت پوشش ندارند احتمالاً اشاره دارد به لباسهای نازک و بدن نما چنان که بعضی به آن تصریح نموده اند این عاشور، بی تا: ج ۱۸، ص ۱۶۶)

دحیه الکلبی انه قال أتى رسول الله (ص) بقباطی فاعطانی منها قبطیه فقال اصدعها صدعین فاقطع احدهما واعط الآخر امرأتک تختمر به فلما ادبر قال و امر امرأتک ان تجعل تحتہ ثوبا لا یصفها» (سجستانی، ۱۴۱۰ق: ج ۲، ص ۲۷۳). (برای پیامبر گرامی اسلام (ص) لباسهای مصری، نازک هدیه آوردند ایشان یکی

از آنها را برداشت و به راوی داد و به وی فرمود آن را به همسرت بده ولی به او سفارش کن زیر آن لباسی بپوشد تا بدنش پیدا نباشد.

عن عائشه أنها سئلت عن الخمار فقالت انما الخمار ما واری البشره و الشعره بیهقی بیتا: ج ۲، ص ۳۳۵ (از عائشه در مورد روسری مناسب پرسیده شد در جواب گفت هر چه که پوست و مو را بپوشاند.

روایت منقول از عائشه که پیامبر (ص) در برخورد با اسماء به جهت لباس نازکی که بر تن داشت از وی روی برگرداندند این قدامه، شرح الکبیر، بی تا ج ۷، ص ۳۵۵)

در هر صورت حتی اگر سند این روایات هم صحیح نباشد پوشش بدن و ساتر بودن لباس یک مطلب بدیهی است و به تعبیر قرطبی ستر بدون پوشش بدن معنا ندارد در کش، قرطبی، ۱۳۶۴: ج ۱۴، ص ۲۴۴)

ابو حنیفه در روایت دوم از وی بر همین رأی مستقر شده‌اند گروه دیگر به استثنای چهره، تمام بدن زن را عورت دانسته‌اند، مانند احمد بن حنبل و داود؛ گروه چهارم تمام بدن زن را عورت میدانند بدون هیچ استثنایی که دیدگاه برخی از پیروان شافعی است و از احمد نیز نقل شده و دلیل این همه تفاوت اختلافی است که در میان مفسرین در رابطه با آیه الا ما ظهر منهاه واقع شده است شوکانی ۱۹۷۳م، ج ۲، ص ۵۵) بنابر این مذاهب چهارگانه اهل تسنن پوشش همه بدن زن را غیر از چهره دستها و قدمها در نماز و در برابر مرد نامحرم واجب میدانند و فقها هم فتوا داده‌اند که باز بودن چهره مانعی ندارد هر چند به دلیل ضرورت و مشقت در پوشش باشد.

تمام فقهای اهل سنت اصل وجوب پوشش بدن زن را واجب شمرده و بر آن ادعای اجماع نموده‌اند (زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته ۱۴۱۸ق: ج ۱، ص ۷۳۹ حرانی ۱۴۱۳ق: ص ۲۵۹) تا آن جا که حنبلیها حتی در حالت خلوت و نبودن نامحرم هم پوشش زن را لازم میدانند (حرانی، ۱۴۱۳ق: ج ۲، ص ۲۵۹؛ ابن قدامه، ۱۴۰۵ق: ج ۱، ص ۱۵) زیرا برخی از ادله پوشش زنان عام است و همه حالتها را شامل میشود مانند روایت بهز بن حکیم که نقل شد روایت دیگر از ابن عمر آمده: «ایاکم والتعری فان معکم من لا یفارقکم،

ترمذی، ۱۴۰۳ق، ج ۴، ص ۱۹۹). از عریان شدن پرهیزید چرا که خداوند همیشه همراهتان است. علمای مذاهب چهارگانه اهل سنت پوشش چهره را لازم میدانند حتی محمد بن عبد الوهاب، مؤسس مذهب وهابیت با همه سخت گیریها و خشونت پیروانش در شرایط فعلی عربستان و به خصوص بهانه های جدیدی که اخیراً نسبت به بدحجابی زنان زایر ایرانی مطرح کرده اند تصریح میکنند پوشش چهره زن لازم نیست و الحره کلهها عوره الا وجهها (عبد الوهاب، بی تا ج ۱، ص ۵)

اما در مورد پوشش قدمها هر چند به عنوان یک نظریه در میان حنفیها مطرح شده است (ر.ک. شوکانی: ۱۹۷۳م، ج ۲ ص ۵۵؛ ابن حزم بی تا ج ۳، ص ۲۱۰، رعینی ۱۴۱۶ق: ج ۲ ص ۱۸۱؛ زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ۱۴۱۸ق: ج ۱، ص ۷۳۹). اما برخی معتقدند عسر و حرج در مورد پا بیشتر از مچ دست میباشد به ویژه در مورد زنان روستایی و فقیر که برای امرار معاش نیاز به تردد در بیرون از خانه دارند ساینس بی تا ص ۵۸۶) ولی برخی تصریح کرده اند مقصودشان فقط در حال نماز است زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ۱۴۱۸ق: ج ۱، ص ۷۳۹)

برخی از فقهاء و صاحب نظران معتقدند پوشش حجم بدن لازم نیست و اگر حجم بدن زن معلوم باشد مانعی ندارد رک سید، سابق بیتا ج ۱ ص ۱۲۷ شافعی صغیر ۱۴۰۲ق: ج ۲، ص ۶ شربینی بیتا ج ۱، ص ۱۸۵؛ زحیلی الفقه اسلامی و ادلته ۱۴۱۸ق ج ۱ ص ۷۳۹) در این رابطه ابن عاشور روایتی نقل میکند از مالک ان عمر بن الخطاب نهی النساء عن لبس القباطی ابن عا شور بی تا ج ۱۸، ص ۱۶۷ ابن عا شور به نقل از ابن رشد در شرح این روایت مینویسد لباس سهای قبطنی که خلیفه دوم پوشیدن آن را ممنوع کرد تنگ بود و به جهت تنگی و نازکی به بدن میچسبید و برجستگیهای بدن را نمایان می کرد گذشته از بحث سندی روایت به نظر میرسد این گونه تفسیر برای لباس، قبطنی برداشت ابن رشد، باشد لذا حجیت ندارد اما برخی به این، تفسیر توجه کرده و لباس قبطنی را به معنی لباس بدن نما تفسیر کرده اند

بسیاری از فقهاء و مفسران هر گونه رفتاری که منشا فتنه باشد را حرام میدانند تا آن جا که در مورد صورت زنان معتقدند اگر به دلیل زیبایی زن یا شرایط، مکانی باز بودن چهره موجب نگرانی، باشد پوشش چهره

نیز واجب می شود (ر.ک. دسوقی، ۱۴۱۴ق: ج ۱، ص ۲۱۴؛ سرخسی، ۱۴۰۶ق: ج ۱۰، ص ۱۴۵؛ رعینی، ۱۴۱۶ق: ج ۲، ص ۱۸۱؛ زحیلی الفقه الاسلامی و ادلته ۱۴۱۸ق ج ۱، ص ۷۳۹؛ حصکفی ۱۴۱۵ق: ج ۱، ص ۴۳۷؛ اندلسی، ۱۴۲۰ق: ج ۸ ص ۳۴؛ زحیلی، تفسیر المنیر، ۱۴۱۸ق: ج ۱۸، ص ۲۱۸ شوکانی مینویسد: «هذا عند امن الفتنة... اتفاق المسلمين على منع النساء ان يخرجن سافرات الوجوه لاسيما عند كثرة الفساق شوکانی ۱۹۷۳م ج ۶، ص ۲۴۴ در صورت اطمینان از عدم وقوع در حرام پوشش چهره لازم نیست اما اجماع مسلمین بر آن است که زنان نباید با چهره ای نمایان بیرون روند؛ به ویژه هنگامی که در معرض جوانان نااهل قرار گیرند بنابراین از آن جا که امکان تحریک و فساد در برجستگی های بدن زن بیش از چهره وی میباشد همین ملاک میتواند مورد عمل قرار گرفته و بر این اساس می توان وجوب پوشش حجم بدن زن را لازم دانست. چنان که شاید بتوان حجم بدن زن را مصداقی از زینت در آیه «ولایبدین زینتهن عنوان نمود و از این جهت پوشش حجم بدن را لازم شمرد.

برخی در تفسیر آیه ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الأولى» (احزاب (۳۳) معتقدند: چون زنانی در زمان جاهلیت با نمایش زیباییها و محاسن، خود در کوچه و خیابان راه میرفتند این آیه نازل گشت و آنها را از این رفتار نهی نمود. لذا برخی از فقها نیز از این آیه وجوب پوشش را استنباط نموده‌اند. ر.ک. ملاحویش ۱۳۸۲: ج ۵ ص ۴۷۶؛ ابن العربی بی تا ج ۳، ص ۱۵۷۳ جصاص، ۱۴۱۵ق ج ۵ ص ۲۲۹، بیضاوی، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۲۳۱؛ ابن عاشور، بی تا ج ۲۱ ص ۲۴۴ در روایتی از مجاهد آمده که آیه اشاره دارد به زنانی که در میان مردان تردد میکنند ابن کثیر، ۱۴۱۹ق ج ۶، ص ۳۶۳. هر چند خطاب این آیه به زنان پیامبر (ص)، است ولی شاید بتوان با توجه به تعلیلی که در آیه قبل مطرح شده فیطمع الذی فی قلبه، مرض احزاب (۳۳) این حکم را تعمیم داد هم چنان که اکثر مفسرین این گونه برداشت کرده اند بنابراین خداوندی که خلخال زنان را به خاطر جلب توجه نهی می کند ولا یضربن بارجلهن لیعلم ما یخفین من زینتهن نور (۳۲) دست کم به عنوان حکم ثانوی را ضی به پیدا بودن حجم بدن نیست به خصوص اگر منشا فتنه شود و همین مطلب را میتوان در رابطه با هر گونه رفتار یا پوششی که باعث جلب توجه شود، مطرح نمود؛ زیرا

استفاده از خلخال زینت رایج آن زمان بوده و چون آیه برای این حکم علت ذکر میک کند صاحب نظران معتقدند بیان علت در احکام حکم را از مورد ذکر شده به سایر موارد تعمیم میدهد لذا هر چه که توجه مردان را به طرف زنان جلب کند و احتمال طمع کردن مردان بیمار دل مطرح باشد در اسلام ممنوع است شاید به همین جهت، لباسهای غیر متعارف که زن را انگشت نما کند یا استفاده از لباسهای جنس مخالف حرام اعلام شده و مورد لعن پیامبر (ص) قرار گرفته است. ابن عباس از پیامبر (ص) نقل میکند خدا زنان مرد نما را لعنت کرده است (سجستانی، ۱۴۱۰ق: ج ۲، ص ۲۶۹) همین مطلب را ابو هریره نقل می کند از عایشه نیز نقل شده که پیامبر (ص) زنان مرد نما را لعن و نفرین کرده است.

حدود پوشش زن در مذهب امامیه

شهید مطهری (ره) می نویسد در میان فقهای پیشین حتی یک نفر دیده نشده که به و پوشیدن دست و صورت فتوا داده باشد مطهری، ۱۳۹۰، ص ۱۳۳)

زن باید در موقع نماز تمام بدن حتی سر و موی خود را بپوشاند ولی پوشاندن صورت به مقداری که در وضو شسته می شود و دستها تا مچ و پاها تا مچ پا لازم نیست اما برای آنکه یقین کند که مقدار واجب را پوشانده است باید مقداری از اطراف صورت و قدری پایین تر از مچ را هم بپوشاند رساله امام خمینی.

آیه ۳۱ سوره نور مهمترین مستند فقها برای اثبات وجوب پوشش و مشتمل بر حدود آن است مباحث حجاب در احادیث، بیشتر در حکم تفسیر و تبیین این آیه و به ویژه عبارت *إِلا ما ظَهَرَ*؛ زینتهای آشکارا و حکم نگاه کردن به آنهاست. بیهقی، بی تا؛ سیوطی، ۱۴۲۱ هـ ق؛ حر عاملی، ۱۴۰۴ هـ ق) آیه ۳۳ سوره احزاب درباره نهی از تبرج و آیه جلیب (شبیری زنجانی ۱۳۷۷، فاضل، ۱۴۱۹ هـ ق) نیز به موضوع حجاب اشاره می کنند احادیث مختلفی مانند پوشش زنان سالخورده آغاز وجوب حجاب پس از بلوغ یا چگونگی حجاب در برابر اقسام خاصی از مردان یا کودکان نابالغ نیز به مسئله حجاب اشاره دارند بیهقی بی تا ۲/۲۲۶؛ حر عاملی، ۱۴۰۴ هـ ق (۲/۲۲۵ در متون فقهی حجاب با عبارت ستر آمده است، (جوهری، ۱۴۰۷ هـ ق؛

ابن منظور، ۱۴۱۰ هـ ق؛ زبیدی، ۱۴۱۴ هـ ق). برخی از فقها میگویند «الحجاب ما حَجَبَ به شیءٍ غَن شیء؛ حجاب آن چیزی است که به واسطه آن چیزی از چیزی مانع قرار گیرد» (فراهیدی، ۱۴۰ هـ ق) براساس این تعریف روشن است که نباید در تعریف چیزی از خود آن یا مشتقات آن استفاده کرد تا مصادره به مطلوب رخ ندهد در پژوهش حاضر برای روشن شدن معنای حجاب از فعل آن یعنی حجب استفاده شده است. بنابراین بهتر است که گفته شود (الحجاب) کل ما حال بین شیئی؛ هر آنچه میان دو چیز حائل شود، حجاب است (طریحی، ۱۳۷۵)

موضوع حجاب در منابع فقهی به صورت مستقل مطرح نشده بلکه در دو بحث آمده است: یکی در مبحث لباس نمازگزار و پوشش در حالت غیر نماز که پوشش در حالت نماز یا ستر صلاتی با پوشش در غیر حالت نماز فرق دارد. پوشش در حالت ستر صلاتی در هر حال واجب است پوشش غیر از حالت، نماز مقصود پوشیده بودن از نگاه دیگران است حتی اگر در تاریکی باشد. دوم پوشش در بحث نکاح است که درباره حکم نگاه کردن طرفین عقد هنگام خواستگاری و احکام نگاه کردن و احکام ستر صحبت کرده است. مذهب جعفری زن باید در هنگام نماز تمام بدن حتی سر و موی خود را بپوشاند ولی پوشاندن صورت به مقداری که در وضو شسته میشود و دستها تا مچ لازم نیست اما برای اینکه یقین کند مقدار واجب را پوشانده باید مقداری از صورت و قدری پایین تر از مچ دست و پا را هم بپوشاند دلیل قول مومنینه یعقوب من ابصارهم سوره نور آیه ۳۰ سوره نور آیه ۳۱

منابع

قرآن کریم

- ابن حزم اندلسی علی بن احمد المحلی، تحقیق احمد محمد شاکر بیروت، دار الآفاق الجدیدة، بی تا.
- ابن قدامه، عبد الله بن احمد المغنی الشرح الكبير علی متن المقنع، بیروت، دارالکتب العربی، بی تا.
- ابن قدامه، عبدالله «عمدة الفقه» طائف مکتبة الطرفین، بی تا.
- این منظور محمد بن مکرم (۱۴۱۰ هـ.ق). لسان العرب. بیروت: مؤسسه النشر الاعلمی للمطبوعات.
- بحرانی، یوسف بن احمد الحدائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة، قم، ۱۳۶۳-۱۳۶۷ ش.
- بیرقی اکبری محمد، رضا تحلیلی نو و عملی از حجاب در عصر، حاضر، اصفهان پیام عزت ۱۳۷۷
- بیهقی، احمد بن حسین (بی تا) السنن الكبرى بیروت: دار الکتب العلمیه
- ترمذی، محمد سنن الترمذی، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۳ ق.
- جزیری، عبدالرحمان، کتاب الفقه علی المذاهب الأربعة، بیروت، ۱۴۱۰ ق / ۱۹۹۰ م.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۷ هـ.ق). الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه. بیروت: دار العلم للملایین .
- جوهری، الصحاح، ۱۳۷۶ ق، ذیل واژه ابن منظور، لسان العرب، ذیل واژه مرتضی، زبیدی تاج العروس،
- ۱۴۱۴ ق، ذیل واژه
- جصاص، احمد بن علی، کتاب احکام القرآن، استانبول ۱۳۳۵ - ۱۳۳۸؛ چاپ افسس، بیروت، ۱۴۰۶ ق
- ۱۹۸۶ م.
- الحرانی، احمد بن تیمیه شرح عمدة الفقه، ریاض، مکتبة الغیبکان، ۱۴۱۳ ق.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۴ هـ.ق). تفصیل الوسائل الشیعه الی مسائل الشریعه قم: مؤسسه آل
- البيت الاحیاء التراث.
- حکیم محسن مستمسک العروة الوثقی، چاپ افسس قم، ۱۴۰۴ ق.

زحیلی، وهبه بن مصطفى الفقه الاسلامی و ادلته، دمشق، ۱۴۰۴ق/ ۱۹۸۴م.

الزحیلی، وهبه الفقه الاسلامی و ادلته دمشق، دار الفكر، ۱۴۱۸ق.

سیوطی، عبد الرحمان بن ابی بکر (۱۴۲۱ هـ) الدر المنثور فی تفسیر بالماثور. قم کتابخانه آیت الله

مرعشی نجفی

شریعتمداری، جعفر شرح و تفسیر لغات قرآن (براساس تفسیر، نمونه مشهد انتشارات آستان قدس رضوی

۱۳۹۳، ص ۴۴۹ شمس الاثمه سرخسی، محمد بن احمد، کتاب الميسوط، بیروت، ۱۴۰۶ق / ۱۹۸۶م.

شمس الدين مسائل حرجة فی فقه المرأة: الستر والنظر، ۲۰۰۱م، ص ۶۴

الشوکانی، محمد بن علی نیل الأوطار»، بیروت، دار الجیل، ۱۹۷۳م.

طباطبائی، یزدی محمد کاظم بن عبد العظیم، العروة الوثقی، قم، ۱۴۱۷-۱۴۲۰ق.

طباطبائی، علی بن محمد علی ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالدلائل، قم، ۱۴۱۲، ۱۴۲۰ق.

طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵) مجمع البحرين تهران کتاب فروشی مرتضوی

عبد الوهاب محمد شروط الصلاة و ارکانها و واجباتها، ریاض، مطالع الرياض، بی تا.

فاضل مقداد جمال الدین مقداد بن عبد الله (۱۴۱۹ هـ ق). کنز العرفان فی فقه القرآن تهران مجمع جهانی

تقریب مذاهب

اسلامی

فراهیدی خلیل بن احمد (۱۴۰۵ هـ ق). کتاب العین. قم چاپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرای

قرطبی، محمد بن احمد الجامع لأحكام القرآن، بیروت، ۱۴۰۵ق / ۱۹۸۵م.

قرطبی محمد بن احمد، الجامع لأحكام القرآن، بیروت، ۱۴۰۵ق / ۱۹۸۵م.

کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق و تعلیقه علی اکبر غفاری، تهران دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ق.

مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، تهران، ۱۳۷۰ش.

مطهری، مرتضی یادداشتهای استاد شهید مرتضی مطهری، تهران، ۱۳۹۰ش.

مظفر، محمدرضا، اصول الفقه، قم، ۱۳۷۰ ش.

نراقی، احمد، مستند الشیعه فی احکام الشریعه، ج ۱۶، قم: بی نا، ۱۴۱۹ ق.

النیشابوری، مسلم، صحیح مسلم، بیروت: دارالفکر، بی تا.